



eBook

Dedičstvo Moravanov





Dedičstvo Moravanov

Tradičné zvykoslovia

Autori:

Erika Čičutová

Markéta Hnilicová

Jiří Hrdlička

Ján Chúpek

Ľubomír Klúčik

Matej Klúčik

Jana Muráňová

Romana Muráňová

Magda Müllerová

Vydal:

© Dúbravček, v Plevníku-Drienovom v roku 2021.

Číslo e-publikácie 1.

Fotografie: Shutterstock, MKZ, o.z., Dubravček

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť kopírovaná a rozmnožovaná za účelom rozširovania v akejkoľvek forme, či akýmkoľvek spôsobom bez písomného súhlasu vydavateľa.

1. vydanie podporené z Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.



„Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín“



Obsah





Motto

*„Budte hrdí na svoju tradíciu,
uchovajte si jednotu medzi sebou,
chráňte ju pred každým zárodkom
nesvornosti a rozdelenia.*

*Vašou silou je duchovná jednota,
ktorá sa prejavuje vo svornom konaní.“*

Ján Pavol II. 264. pápež katolíckej cirkvi 1920 - 2005



Venovanie

Venujeme všetkým príslušníkom
moravskej národnostnej menšiny na Slovensku
a sympatizantom moravskej kultúry.



Pod'akovanie

Ďakujeme všetkým spolupracovníkom - autorom textov, fotografom, grafikom, kameramanom, folkloristom a etnografom, ktorí sa podieľali na vzniku tejto publikácie, taktiež ďakujeme členom Morava krásna zem o.z., členom Folklórneho súboru Dúbravček, členom Folklórneho súboru Malá Rusava a dobrovoľníkom za aktívnu účasť na realizácii ukážok zvykosloví, za podporu ďakujeme Fondu na podporu kultúry národnostných menšín v Slovenskej republike.



Prológ

Dedičstvo Moravanov predstavuje tradičnú ľudovú kultúru príslušníkov moravskej národnostnej menšiny na Slovensku i majoritnej väčšiny obyvateľov Slovenska v prihraničnom regióne žilinského, trenčianskeho a trnavského kraja. Ponúka metodicky spracované podklady na zachovanie, rozvoj i samotnú realizáciu vybraných zvykosloví, rituálov a zvykov, ktoré je však možné aplikovať aj v iných lokalitách Slovenska.

Výsledkom generačného prenosu informácií sú rôzne kultúrne vzory, návyky, hudobné, tanečné, obrazové i slovné symboly, ktoré sa na Slovensko dostali z Moravy migráciou obyvateľstva v stáročnej histórii spoločnej hranice, počas spoločného štátu Československa, resp. individuálnym prenosom. Prioritne ide o pastiersko-roľnícku kultúru, ktorej ľudovosť sa spája s tradičnosťou. V súčasnosti sa prelínajú a neustále inovujú kultúrne prejavy ovplyvnené globalizáciou. Cieľom e-publikácie je uchovať národnú identitu, je to formát vhodný na samovzdelávanie, doplnenie výučby v školách, pri tvorbe choreografií folklórnych skupín a súborov.

Tradície, ako je masopust, víťanie jari, stavanie májov, svätajánka noc, či zvyky a obyčaje adventného času sú skutočne jedinečné, sú naše - slovanské. Uchovajme ich pre ďalšie generácie, šírme ďalej do sveta, aby sa o zručnosti a umeleckej vyspelosti podtatranských národov vedelo.

Názov zvyku

MASOPUST FAŠIANGY



Fašiangy – masopust je obdobie, kedy prevláda bujará zábava, organizujú sa svadby a zabijačky. Hlavne tri posledné dni, sú spojené s hlučnými zábavami, nadmerným pitím alkoholu a jedením veľkého množstva jedla. Posledný štvrtok pred koncom fašangu – masopustu, ktorý sa nazýval aj „tučný štvrtok“ ,bol príznačný tým, že všetky ženy sa začali správať neobvykle – teda boli „agresívne“ voči mužom, popíjali v krčmách, tancovali a spievali na uliciach. Jedným slovom, svet počas fašiangov bol „hore nohami“. Podľa prameňa z obdobia Veľkej Moravy, sa u nás v deviatom storočí používal termín „Mjasopust“, no kým v Čechách sa zachoval vo forme Masopust. Na Slovensku ho ešte v stredoveku vystriedal názov, ktorý má nemecký pôvod fašangy alebo fašiangy.



V závere masopustu bolo dovolené takmer všetko. Ľudia vykonávali rôzne spoločenské nešváry, chovali sa bezstarostne, uvoľnene a oddávali sa iba radovánkam, holdovali jedeniu a nadmernému pitiu. Dokonca je známe, že v poslednom fašangu – masopuste, keď sa veselili starí i mladí, ženy i muži, tradičným radovánkam spojeným so štedrým užívaním vína a iných nápojov, sa nevyhýbali ani vážni otcovia rodín a tiež prísní predstavení obce. Všetko, čo robili, akoby bolo schované za identitu niekoho iného, teda masky, za ktorú sa vydávali. Pre väčšinu ľudí toto vybočenie z každodenného stereotypu znamenalo duševnú relaxáciu a teda malo to i veľkú psychohygienickú funkciu. To platí i dnes, keď sa ľudia počas tohto obdobia masopustu zabávajú, majú uvoľnené myslenie a tým pádom, robia si očistu duše a mysle.

Masopust bol a stále je obdobím, kedy vrcholila zábava, hodovanie a prichádzal čas pôstu, stíšenia, pokory a duchovnej prípravy na nadchádzajúce obdobie Veľkej noci. Obdobie masopustu bolo z pohľadu postupného vývoja, v rôznych oblastiach odlišný len minimálnym rozdielom, či už v tradičných maskách, ktoré v prvotine predstavovali iba maskovanie sa za zvieratá, a neskôr i za rôzne iné bytosti. Toto všetko záviselo od oblasti a hlavne od náboženstva. Isté však je, že u Slovanov sa masopust vyvinul zo starších zvykov, ktoré sa konali na prelome zimného a jarného obdobia.



Čo sa týka fašiangových zábav, tie trvali od nedele do utorka- do polnoci, pokiaľ sa nepochovala basa. Po tieto dni vyhrávali muzikanti v určenej miestnosti od poobedia takmer do rána, na stoloch nechýbali rôzne nápoje, ako pálenka, víno, pivo a aj oblúbená medovina. V domácnostiach sa pieklo vo veľkom množstve mäso, varila sa bravčová huspenina, vyprážali sa šišky- pampúchy. Tieto jedlá zostali tradíciou podnes. Pri každom dome, kde sa sprievod s muzikou zastaví, masky vytancujú domácich a tí im zasa na oplátku ponúknu čo – to pod zub a tiež ulejú pálenky, alebo vínko. Mládež získavala potraviny počas obchôdzky po dedine, či meste. Veselé skupiny, niektoré z nich aj v maskách, chodili vždy s muzikou po domoch, kde ich obdarovali slaninou, vajíčkami, údeným mäsom, či už spomínanými šíškami, alebo inými potravinami. A po všetkom veselom trojdni prichádza posledný deň, kedy zábava, vrcholí a ukončuje sa tradičným pochovaním basy. Podáva sa tradičná chutná praženica, usmažená s chutnou slaninou , všetko to, čo masky obdržali na tradičnej obchôdzke. Zaznievajú posledné kolá tanečnej veselice a všetko čo má ruky, nohy, tancuje, spieva a hoduje. Malý, veľký, starší, mladší, ženy, muži- všetci pekne spolu a veľmi veselo. Ku tomu nechýbajú účinkujúci, ktorí atmosféru umocňujú svojimi vystúpeniami.



U nás tak, ako každý rok tradične vystupuje DH Hoľazňanka, FS Dúbravček, Mužáci Morávia, hostia z Moravy, masky a mnoho ďalších. Tesne pred polnocou prichádza čas, kedy sa „pochová basa“. Pri tomto akte „pochovania basy“, sa zišli všetci tí, ktorí robili pochôdzky, všetky masky, muzika a takmer celá dedina, aby spoločne boli pri dianí pochovania basy. Tento zvyk sa v mnohých oblastiach koná i v súčasnosti. Na pochovaní basy sa zúčastňujú mladí ľudia, ktorí v krojoch, prípadne v maskách, ktoré boli aj na obchôdzke dediny, spolu s fiktívnym farárom a jeho pomocníkom, v tónoch smútočného pochodu vstupujú do sály a vykresľujú predovšetkým humorne celú scenériu pochovania basy, ktoré je umocnené nahlas a veľmi žalostne plačúcimi dievčinkami a ženami. Najskôr ide v popredí kríž, ktorý nesie „miništrant“, potom ide farár so svojím pomocníkom, všetkých kropí vodou, za ním nesú muži basu na márach a potom plačúce ženy a ostatný sprievod. Po krátkej obchôdzke dokola, zastanú v strede sály a ku tomu sa spievajú rôzne humorné piesne, a hovorí sa smútočná reč.



Nová tradice vodění medvěda

Přímo ve městě Bystřice pod Hostýnem se tato akce nekonala, neboť byla i v minulosti vázána především na vesnické prostředí. VSPT Rusava působí ve městě od roku 1953, Dětský valašský soubor vznikl roku 1958. Od počátku svého působení se zakladatelé obou souborů zaměřovali na valašský folklor a těžištěm zpracovávaného materiálu se stala obec Rusava, která je nejzápadnější obcí valašského regionu. Bystřice pod Hostýnem však z jedné strany vymezuje region Záhoří, ve kterém se v období ostatků (poslední tři dny před Popeleční středou) dodržovalo staré hanácké právo, které jak i název napovídá, bylo spojeno více s územím střední Moravy a regionu Haná.

První realizace obnovy masopustního průvodu proběhla v roce 2014, kdy se Valašský soubor písní a tanců Rusava z Bystřice pod Hostýnem zúčastnil významného Festivalu masopustních tradic FAŠANK ve Strání. Pro tuto akci jsme zpracovali pásmo tanců založené na valašských figurálních tancích. Při sestavování masek do průvodu jsme vycházeli z tradičních masek, které se na našem území vyskytovaly v minulosti, ale které zároveň v mnoha místech tvoří základ masopustních průvodů do dnešních dnů.



Po prvotní zkušenosti a zpracování tématu pro festival ve Strání, jsme se jako členové folklorního souboru rozhodli předvádět tento zvykoslovný prvek i v našem městě. Nejprve jen jako občůzku pro členy a příznivce našeho souboru, později dostala občůzka přesnější formu. V posledních letech se ve městech v našem okolí stále častěji pořádají různé jarmarky a řemeslné trhy zaměřené na téma masopustu, doplněné často ukázkou zabijačky. Pro nás je však nejdůležitější právě programová náplň, doplněná o nabídku regionálních produktů.

Termín vodění medvěda byl už v minulých dobách přesunut z úterý před Popeleční středou na sobotu, přísně se však i v dnešních dnech toto ukotvení dodržuje.

Při obnově zvyku v městském prostředí není možné dodržet nepsané pravidlo dřívějších dob, že bylo nezbytné navštívit všechny domácnosti. Rozhodli jsme se však při občůzce nevynechat dům pana starosty, který byl součástí zvyku od jeho počátků. Ten nám také s odkazem na staré hanácké právo dovoluje toto veselí. Symbolicky na dopoledne předává vedení města chase, která dává svůj příslib, že dodrží pořádek na našem náměstí a že bude soudit a hodnotit jen prohrašky vedení města a jeho občanů. Účelem je, aby se, jak tomu bývalo dříve, veřejně vyjádřila nespokojenost, aby se i chválilo a následoval celý rok spokojeného soužití v našem krásném městě.



Fašiangy - Masopust je obdobie od Troch kráľov do Popolcovej stredy. Masopust je obdobie medzi zimným a jarným obdobím. Časové ohraničenie bolo určené štyridsaťdňovým pôstom, ktorý zaviedla cirkev koncom štvrtého storočia. Neskôr boli vydané ešte aj iné úpravy, no časové určenie sa už nemenilo.

Účinkujúci

Sú prevažne mladý ľudia, ktorí fašang organizujú a chodia na obchôdzky dediny, prezlečení v rôznych maskách. Sprievodu sa zúčastňujú aj deti určitého veku /10-15 rokov/, ale mnohokrát v dobrom zdraví sa môžu pridať i ľudia staršej generácie, ktorí zasa dodajú vážnosť zvykoslovia. Počet zainteresovaných je neobmedzený.

Maskám v sprievode vždy vyhráva muzika a samozrejme, že nechýba ani konský záprah, ktorý je neoddeliteľnou súčasťou celej fašangovej parády. Dodnes je veľa dedín, kde ešte koníka s vozom majú, nie je tomu inak, ani pri našich tradičných slávnostiach masopustu.

Pre masopust boli tradičné tieto masky: Cigánka, Žobrák, Drotár, Stará žena, prespanka s deckom, Mladucha a Mladý zať, Kováč, Kominár, Handrár, ale i masky medveďa, kozy, turoňa a slameníka, ktoré symbolizovali plodnosť, ale aj smrť. V ruke držali šablú, alebo dýku, prastaré symboly mužskej sily a plodnosti.



masky – vyrobené podľa fantázie organizátorov

muzikanti – môžu byť dychové nástroje, ale aj tradičné ľudové /husle, heligónka, harmonika, bubon, basa.../

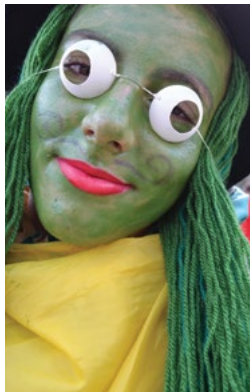
konský záprah – prevažne pre muzikantov, ale aj pre masky, keď sa ide na väčšiu trasu obchádzky a tiež je to pekné z pohľadu tradícií

šable, dýky, na ktoré ľudia napichovali za odmenu – slaninu, klobásy

košíky – na vajíčka, tradičné šišky - pampúchy a iné pochutiny, ktoré dostali na obchôdzke

starý kočík po dieťati- je tiež dobrou pomôckou na odvoz jedla a tiež pálenky, ktorú masky na obchôdzke dostanú.

Čo sa týkalo masiek, väčšinou sa muži prezliekali za ženy a naopak, čím sa dosahoval komický účinok. Jednou z postáv masopustu je a aj býval človek, ktorý mal oblečený kožuch, ktorý mal naruby, mal veľké a veľmi široké pláténé nohavice a veľkú košelu, ktorú mal vypchatú slamou. Ľudí zabával svojou nešikovnosťou, potácal sa a schválne padal a snažil sa úmyselne strhnúť, niekoho so sebou na zem, aby bola čo najväčšia zábava. Na základe vzhľadu ho nazývali Kubom, alebo Starým , podľa postavy z betlehemských hier. Ďalšie iné postavy, ktoré boli maskované, boli opásané slamou okolo pása, druhú vrstvu okolo hrdla a na hlave vysoký klobúk z krátkeho snopu. Okolo pása a na hrudi mali pripevnené kravské zvonce. Slamou ovinuté postavy nazývali slameníkom, alebo medveďom.



Dedina, mesto – trasu si určujú aktéri. Na dedinách väčšinou fašangový sprievod prejde celú dedinu, prípadne osady. Ak je aktérov viac, môžu sa rozdeliť na viac skupín. Čo sa týka mesta, je to vždy na dohode zainteresovaných.

Keď sa zábavy a veselosti, pomaly blížili k utorku, v krčmách, alebo niekde, aj v domoch u richtára, alebo tam kde prebiehali priadky, sa pripravovalo všetko, k tomu, aby sa v utorok pred polnocou pochovala basa, ako symbol ukončenia zábav a radovánok a tým sa začal dlhý 40-dňový pôst, ktorý trval až do Veľkej noci.

V dnešnej dobe sa prevažne všetko ukončenie, s veselicosu, rôznymi pochutinami a dobrou pálenkou, spolu s rôznymi aktérmi / súbor, dychová hudba, masky, cimbalova muzika / v kultúrnom dome.



Na dedinách hlavným organizátorom bola, ale i v súčasnosti je, prevažne dospelá mládež. Tradičné obchôdzky po dedine, či meste, ako je už spomínané, sa vykonáva v sprievode veselej chasy, s muzikou a maskami. Chodením po domoch sa zastavujú a spievajú rôzne tradičné piesne :

Fašangy, Turíce, Veľká noc príde,
Kto nemá kožucha, zima mu bude.
Je nemám, ja nemám, len sa tak trasu,
Dejte mne slaniny, nech sa vypasu.
Obchôdzky pokračovali aj v pondelok, kde sa väčšinou dostali vajička,
alebo ešte nejaká slanina.

Spievalo sa :

Tady nám nedali, tady nám dajú,
Tu brava zabili, tu rebrá majú.
Od Kračúna do fašangov,
Do Veľkého piatku, dej se defče vymalovat,
Budeš mít památku.

„Pochovávanie basy“, je ľudová hra, parodizujúca skutočný pohreb. Jej základným motívom, je zákaz zábav, počas nasledujúcich 40 dní. Kňaz paroduje obrad rozlúčky, ohlasuje koniec zábavy a lúči sa s basou, ktorú za náreku prítomných vynášajú von.

Texty priebehu pochovania basy, nie sú však dané, ale si ich tvorcovia vytvárajú sami, väčšinou ide o improvizáciu. Sú často prepletené humornými príbehmi a vlastnosťami obyvateľov danej dediny. Tradičné spevy sú taktiež humorné, používa sa melódia , ktorá je typická – smútočná na obradoch pohrebov a celý dav, ku tomu pridáva silný plač a hýkanie, za pochovávajúcou basou.

„Smútiaca a trúchliaca rodina. postihla nás strašná novina... pripadla mi významná úloha, oznámiť vám, že base odbila posledná hodina...a preto basu na poslednej ceste sprevádzajme odchádza od nás ako panna poctivá.. so želaním, aby sa k nám na Veľkú noc vrátila.“

Organista spieva:

Nastala nám ľudé, smutná hodina
Už nám naša milá basa umrela
Zomrela basa nám, chudera milá,
lebo nám tu všetkým radosť robila.
Nastal nám smutný čas, basa tu leží
chudera zodratá už sa neježí.
Doviezli ju sem z dú bravčeku dzievky
nech si oni cez pôst vyliečia dzierky,
lúčia sa s tebu aj dychovky naše
musia podopíjac čo ostalo z fľaše
lúči sa s tebu obec naša celá
aby si sa k veľkej noci vzbudila.

A v mene združenia Morava krásna zem
Prajeme ci vrúcne, nech ci je ľahká zem

Reklamná prestávka – pívko, vínko...

Farár: Páter kalváster (pokropí basu)

Organista: Kalvaster páter

Na známost sa všetkým dáva že sa dnes basa pochováva
Ešče nám pár hrkov hrdlom prečeče a potom si ju do pekla čert odveče
Vy kerí ešče vládzete nalejte si slivovice lebo nás čaká veľký pôst bez
zábav a bez opice

Po celý fašiang si poctivo hrala, korheľov a inú chasu si zabávala

Úž si nás milá basa opustila a do hrobu si sa na 40 dní uložila

Za to ti milá basa sľubujeme že na tvoj hrob každý deň liter vína vyle-
jeme

Toto víno milá basa ,prefiltruje cez ľadviny celá chasa

mládenci ti sľubujú že cez pôst polovičné dávky užívac bujú

pol demížóna, pol zemiaka a pol kačky, a aj pol trt kačky

aj ty basa naša, daj mláďzencom sily do tej žily, čo pôrodné baby živí

nech sa ženám po celý pôst snije, jaké chlapom v nohavicáh kladzivo
bije dzievkam keré sa doteraz nevydali je už beda lebo už idze škaredá
streda.

Farár:

Služila si raju, nech ti oni hrajú,
zas ideš do raja, do večného kraja.
Málo ti platili, z toho si nič nemala,
a preto si im takto vykonala.
Podme bratia neveselí, čoho sme sa dožili,
nech svieca dohorí, zdvihnite niektorí,
čo máte poháre, nám živým na zdravie.

K humornému prejavu „pochovania basy“, sa spievajú rôzne vtípné rýmovačky, či už na poslancov obce, straostu, prípadne niektoré rodiny a udalosti, ktoré sa za predchádzajúceho roku udiali- na túto časť sa vždy všetci zúčastnení najviac tešia a veľmi sa na tom zabávajú.

Olores Dolores naučia ca v pekle móres
Melódia pod tvoj plášť
Lúčime sa milá basa, lúčime sa s tebou dnes,
Zapijeme tento smútok ako včera, tak aj dnes
/:Mali sme ťa všetci radi, mladí, starí, chlapi tiež,
na Veľkú noc sa nám vrátiš, budeme sa tešiť dnes:/
Lúčime sa milá basa, lúčime sa s tebou dnes,
Zapijeme tento smútok ako včera, tak aj dnes
/:Všetci milí vy diváci, poberte sa v tento čas
až sa o rok dožijeme, prídte nás podporiť zas:/

Po skončení tohto parodického pochovania, sa všetci odoberú do svojich domovov a každý zostáva v štyridsať dňovom nasledujúcom pôste, až do príchodu Veľkej Noci.





Názov zvyku

VÍTANIE JARI



Blížiac sa jar nám dáva vždy nový začiatok, nový život. Avšak nie je to iba prebúdzanie jari, ale aj čas, kedy si spomíname na naše tradície a zvyky, pri ktorých naši predkovia verili v rôzne obradové činnosti, ktoré boli spojené či už s prácou na poli, v domácnosti, či pri chove dobytká. Domnievali sa, že v jarnom období sa zvyky a obyčaje koncentrovali do troch základných skupín. V prvej skupine sú obrady, ktoré mali pozitívne ovplyvniť očakávané zmeny v prírode. Napríklad Vynášanie Moreny a prinášanie leta. Do druhej skupiny patrili úkony, ktoré mali zabezpečiť prosperitu hospodárstva pred začiatkom jarných prác. Poslednou skupinou sú takzvané zvyky jurského cyklu, ktoré mali chrániť úžitkové rastliny a pozitívne ovplyvniť ich rast, ba dokonca očakávanú úrodu. Obrady týchto troch skupín sa často prelínali a obohacovali sa o ďalšie motívy.



Dva týždne pred Veľkou nocou na smrtnú nedeľu sa ľudia najprv symbolicky rozlúčili so zimou pálením bohyně zimy – Moreny, s ktorou nechali okrem zimy odniesť aj všetko zlé. Tento zvyk vykonávali prevažne dievčatá súce na vydaj, ktoré priviazali na žrd ľudskú postavu zo slamy dosť neforemne zhotovenú a oblečenú do ženských háb, behom a zároveň spevom alebo krikom rôznych rýmovačiek nosili Morenu po obci, ktorú nakoniec hodili do vody, alebo spálili. Verili, že tak vyženú z obce nebezpečné choroby a tým aj smrť, negatívne sily, no predovšetkým, že urýchlia odchod samotnej zimy. Účastníci tohto obradu boli po jeho ukončení pohostení u richtára alebo odmenení potravinami. Keďže Morenu častokrát vynášali dievčatá boli odmenené vajčkami, ktoré si odkladali pre šibačov. Samozrejme v každom kraji sa



tento obrad v určitých častiach mohol líšiť, ale samotný akt vynesenia Moreny a zahnanie zla zostal všade zachovaný. Práve zvyk vynášania Moreny dodnes vykonávame v rámci detského folklórneho súboru Dúbravček a tiež v našom družobnom súbore z Moravy Malá Rusa-va, kedy na smrtnú nedeľu, alebo v rámci rôznych programov Morenu vynášame a symbolicky zaženieme všetko nezdravé a pochmúrne a vítame jar.

„Vyjdi, vyjdi slniečko na makové zrníčko,
Vyjdi, vyjdi na ten kopček, uvidíš tam päť ovečiek
a šiesteho barana, s veľkýma rohama.“

„Vynzdi slnko za horu, dám ci chleba aj kôru, aj to takú dubovú.“
(nárečie – obec Plevník- Drienové)



„Muriena naša, kdze si bývala, tam hore, tam hore v tmavej komore.
Muriena naša, čos tam robila, mlieko som, mlieko som, v noci múcela.
Muriena naša, kdze je to mlieko, vrany ho, vrany ho vypili všetko.
Muriena naša, kdze sú tie vrany, na suchom, na suchom starom konári.
Muriena naša , kdze je ten konár, chlapani ho, chlapani ho včera zocali.“

Nasledovali prípravy na nové obdobie, ktoré si vyžadovali všetko nové a čisté. Ženy začínali s jarným upratovaním. Pootvárali okná, aby poriadne vyvetrali a čistili celý dom fyzicky, aj od nahromadenej negatívnej energie a zlých duchov. Muži sa púšťali do opráv, maľovania či prestavby, ak bolo treba. Vonku sa začínalo so záhradnými prácami, aby sa pôda predpripravila na výsev úrody. Zo záhrady si ľudia nosili



domov kvety, aby spolu s nimi priniesli domov prílev novej energie a jarnej sviežosti.

Neodmysliteľnou súčasťou začínajúcej jari je aj Veľká noc, ktorá je jedným z najväčších kresťanských sviatkov. Týmto sviatkom si ľudia predovšetkým pripomínajú zmŕtvychvstanie Ježiša Krista po jeho smrti na kríži. K obdobiu Veľkej noci patrili a dodnes aj patria oslavné dni ako sú Kvetná nedeľa, Zelený štvrtok, Veľký Piatok, Biela Sobota, Veľkonočná Nedeľa a Veľkonočný Pondelok. Zaujímavé je, že väčšina veľkonočných zvykov a symbolov, ktoré bežne používame pri veľkonočnej výzdobe, vychádza zo zvykov okolo pohanského sviatku jarnej rovnodennosti. Všetky príbytky sa zdobili maľovanými kraslicami,



stuhami, vrbovými konárikmi, veľkonočnými zajacmi a ďalšími pestrými symbolmi.

Dôležitou súčasťou zvykov na jar boli zvyky, ktoré mali zabezpečiť zdravie. Na Zelený štvrtok sa s posledným odbitím zvonov ľudia išli poriadne umyť, aby boli pekní a zdraví. Očistné rituály vyvrcholili na Veľkonočný pondelok. Šibačka mala dievčatám priniesť zdravie a plodnosť. Oblievačka bola zasa očistou, voda mala symbolicky zmyť všetko zlé vrátane hriechov a definitívne zažehnať zlých duchov.

Poslednú skupinu jarných zvykov uzatvára deň Juraja. Ľudia verili, že v tento deň sa zem otvára, že sa na nej môže ukázať všetko, čo bolo cez zimu schované. Tento jav vyvolával u ľudí predstavu o mimoriadnych vlastnostiach niektorých rastlín a živočíchov. Každý kto pred Jurajom našiel datelinový štvorlístok, považoval ho za príslub šťastia.



Avšak tento sviatok sa spájal predovšetkým so zábavou a humorným prekvapením. Mládenci pripravili v jurskej noci nejednému gazdovi prekvapenie. Napríklad brány, ktoré večer gazda oprel o stajňu našiel ráno vytiahnuté na strome. Na takomto vydarenom kúsku sa dlho zabávala celá dedina.

Jaro bylo začátkem hospodářského roku. Probouzející se příroda dávala o sobě vědět, připravovaly se první polní práce, očekávalo se narození mláďat. Za konec zimy a předzvěst jara se považoval svátek svatého Matěje, ke kterému se váže i řada pranostik vztahujících se k počasí a úrodě na polích i v zahradách.

Přišlo jaro do vsi, kde jsi, zimo, kde jsi? Byla zima mezi nama, a včil už je za horama, hu, hu, hu, jaro už je tu!

Jakmile rozmrzla půda a bylo lepší počasí, vyjelo se pracovat na



pole. První a velmi důležitou jarní prací byla orba, která ovlivnila také budoucí úrodu, proto byla první orba spojena se zvyky a magickými obřady. Než vyjel oráč na pole, pokropil sebe, zapřažené zvíře i pluh svěcenou vodou a požehnal znamením kříže. Na poli pak udělal bičem tři kříže do vzduchu a tři na zemi a se slovy s pomocí boží nebo ve jménu božím začal vyorávat první brázdou.

Na svatého Řehoře plove led do moře, žába hubu otevře, čáp letí přes moře a sedlák lenoch, který neoře.

Vy, sedláci, čerta dbáte, role máte, neorate! Já mám jenom kopaninku, seju do ní rozmarynku.



Jar je obdobím, kedy sa po zime všetko prebúda a začína kvitnúť. Choroby a všetko zlé nechávame zmiznúť a začína sa nové a o to lepšie obdobie. Presnejším údajom trvania jari je teda jarná rovnodennosť, prelom zimy na jar. Toto obdobie plné zvykov, sviatkov a tradícií zakončuje prvý letný deň, ktorý ma najdlhšiu noc.

Doba Velikonoc spojuje v našom prostredí dve tradície: oslavu jara jako obnoveného života prírody z dob predkresťanských a kresťanský príbeh o smrti a tajomnom zmŕtvýchvstání Ježíše Nazaretského. Kresťanství určilo duchovní charakter a rytmus oslav Velikonoc, ale starý kult země a pohanské jarní oslavy přinesly do velikonočních obřadů a zvyků magické prvky prosperity a ochrany. V paměti lidí byly uloženy tak hluboko, že ani po dlouhých staletích se je církvi nedařilo vykořenit.



Mezi takové tradice patří také zvyk vynášení Mořeny dodržovaný na mnoha místech na Smrtnou neděli dodnes. Obřad mívá dvě části, první byla spojena s utopením slaměné figuríny v potoce nebo jejím zapálením a symbolizovala konec zimy. Druhá část obřadu byla vyjádřena přinášením líta, pestře zdobenou ratolestí nebo stromečkem. Vívalo se tak teplo a otevírala cesta létu, bylo to jisté znamení života. Neseme Mořenu, na vrchu červenú, na spodku zelenú, pěknú, pěknú, pěkně přistrojenú.

Helo, helo.

Smrtko, Smrtko bílá, kdes tak dlouho byla? – U studánky, u hlubánky, ruce, nohy myla.

Smrtko, Smrtko bílá, čímś je utírala? – Zeleným lístečkem, červeným kvítečkem.

Smrt, smrt, ukrutná, kyselica nechutná! Kyselicu sníme a smrt utopíme!



Velikonoční pondělí bývá označováno přívlastkem červené podle barvy malovaných vajíček, která jsou tradičním dárkem koledníků v den pomlázky. Zvyk mužské obchůzky po domech s tatary z vrbových proutků nebo větvičkou jalovce se dodržuje na mnoha místech dodnes. Za vyšlehání bývají koledníci odměněni malovanými vajíčky, mašlemi přivazovanými na tatar a nechybí připravené pohoštění.

Tatar (pomlázka) je předmět spletený z několika prutů vrby. Častokrát se objevují i pomlázky velkých rozměrů, spletené až z 16 prutů. Každá pomlázka bývá od děvčat zdobena mašlí. Chození s pomlázkou a šlehání patří k nejstarším lidovým obyčejům a souvisí s jarními předkřesťanskými tradicemi, kdy se šlehání zelenými proutky připisovaly omlazující účinky. Mladý, narašený prut zastupuje obrozenou přírodu, je symbolem životní síly, prolíná se v něm energie slunce,



vody, země. V jeho použití se uplatňuje kontaktní magie – přenosem působí na člověka, dává mu životní sílu a zdraví.

Stávaj ráno, Marijáno, dávaj vajca, vyplácaj sa!
Kázal kadlec i kadlečka, byste dali tři vajjíčka,
jedno bílé, dvě červené, však vám sléпка snese jiné.

Vejsce je hlavním symbolem Velikonoc, od pradávna je vnímáno jako symbol života a mělo svou úlohu v magických obřadech plodnosti. Dlouhou dobu se barvila jen plná vajjíčka, ta vyfouklá ztrácela svou magickou moc. Používala se často červená barva jako barva krve a života, vejce se zdobila různými nápisy. Jako dekorační předměty začaly



vznikat také vyfouklé vajíčka zvané kraslice.
Velikonoční pomlázka byla takovými skrytými námluvami. Chlapci projevovali dívkám své sympatie a děvčata zase mohla projevit svůj cit v nápise na malovaném vajíčku.
Dávám ti vajíčko malované za tvé srdéčko milované.
Komu vajíčko daruju, toho upřímně miluju, komu to vajíčko dám, toho tuze ráda mám.



Ľudia všetkých vekových kategórií. Avšak prevažne mladí ľudia, dievčatá a chlapci. Akt vynášania Moreny vykonávajú mladé dievčatá súce na vydaj, ale samozrejme zapojiť sa mohli aj chlapci alebo mladšie dievčatá.

Sviatkov Veľkej noci sa zúčastňujú ľudia bez obmedzenia veku. Mladí chlapci chodia po dedine šibať dievčatá, mami a babky chystajú hojné pohostenie a otcovia, dedkovia pletú korbáče. Na deň Juraja vykonávajú žartovné prekvapenia najmä mládenci v danej obci.



Morena - na žrdi zo slamy nepravidelne vyformovaná postava ženy oblečená do rôznych starých odevov.

Veľká noc - maľované kraslice, bahniatka, korbáče, stuhy, vřbové prúty, košíky - na vajíčka a odmeny šibačov, vedrá s vodou, často sa používal aj symbol zajaca, pretože ide o mimoriadne plodné zviera - máva veľký vrh a rozmnožuje sa niekoľkokrát za sezónu.



Dedina alebo obec - presnejšiu trasu si určujú aktéri spomínaných zvykov sami. Mladé dievčatá pri vynášaní/pálení Moreny zvykli bežať v sprievode kúsok cez dedinu k najbližšiemu potoku, kde tento akt vykonali. Čo sa týka zvykov Veľkej noci a na Juraja, tieto sa vykonávali v rámci celej dediny. Mládenci chodili na Veľkú noc po dedine od dverí k dverám aby vyšibali a vykúpali všetky ženy a dievčatá. Na Juraja taktiež chodili po dedine a každému gazdovi urobili menšiu krivdu, aby sa zabavili všetci spoluobčania.



Vynášanie Moreny ako už bolo spomínané vykonávajú najmä mladé dievčatá, chodiac po dedine spievajú a odriekajú rôzne piesne a rýmováčky:

„Muriena naša, kdes prebývala?

Na tom vyšnom konci v otrhanom domci.

Čo ti tam dávali?

Sukňu mi driapali, po kúsku mi ju do vody hádzali.

Navaríme, navaríme červeného vína,

opojíme, opojíme pastierovho syna,

ak nebude piť, budeme ho biť,

štyrmi kolmi kolovati, za vlasy ruvaťi.

Rujmeže sa, rujme, len sa nečudujme.

Kukuričku vtáčku včasráno šteboce,

vlasy do pása, dievkina krása,

vrkoč do päty, frajer bohatý.“

Dievčatá sa zvykli rozdeliť na dve skupiny, kde jedny prespevovali a ostatné odpovedali v mene Moreny. Po vynesení Moreny sa dievčatá vracali späť so spevom:

„Vyniesli sme Morenu zo vsi,

priniesli sme máj nový do vsi,

Posejeme súržicu s ovsy.

Navaríme čierneho piva,

Opojíme kmeťovho syna.“

Na Veľkú noc zvykli dievčatá na kraslice, ktoré určili svojím nápadníkom napísať venovanie alebo veršík:

„Koho ja milujem, tomu tú krasličku darujem.“

alebo:

„To vajíčko rysované,

kvietočkami cifrované,

tomu ja ho darujem,

koho verne milujem.“

Pri veľkonočnej šibačke a oblievačke mládenci odriekali rôzne veršovačky, za ktoré dostali od dievčat odmenu:

„Šiby, ryby, masné ryby,

kus koláča od korbáča,
kázal kadlec aj kadlečka,
abys dala tri vajíčka:
jedno biele, druhé čierne
a to tretie zabarvené,
to je moje potešenie.“

Atmosféru sviatočných dní jarného obdobia dotvárali tradičné hry mládeže a detí. Viaceré z nich symbolikou, obsahom a časovou väzbou súviseli s obradmi privolávania jari a leta. Keď sa deti hrali vonku, slnko sa schovalo za oblaky a bola im zima, spevavo recitovali:

„Slnko, slnko pod' na naše líčko,
dáme ti vajíčko,
zabijeme jalovičku,
tebe dáme polovičku,
ak ti bude málo,
ešte ti dodámo!“









STAVANIE MÁJOV

Obdobím vzniku a prejavu prvých lások, rozkvetu nového života či už v prírode, ale aj medzi ľuďmi je máj. Máj lásky čas, čas kedy je všetko v plnom rozkvetu, príroda sa hrá s jarnými farbami kvetov a stromov, ale aj so vznikom nového života. Už naši predkovia hovorili, že všetko živé, čo prišlo na svet v máji, malo sa zdarne vyvíjať. Mláďatá zvierat narodené v tomto mesiaci, či už húsatá, jahňatá alebo žriebäta majú byť najvhodnejšie na chov. Samozrejme, že k tomuto obdobiu patria aj rôzne zvyky a tradície, ktoré si zachovávame až doposiaľ. Opakovali sa najmä zvyky, ktorých základným prvkom boli prúty, konáre a stromy. Májová zeleň najlepšie vyjadrovala želanie poľnohospodárov týkajúce sa sily a dobrého rastu všetkého rastlinstva. Preto zvyky, pri ktorých mali rozhodujúcu úlohu rastliny, dostali názov májenie.

Medzi hlavné zvyky mája patrilo a na mnohých miestach aj



dodnes patrí stavanie májov. Už v pätnástom storočí bolo postavenie mája znakom vážneho záujmu o dievča, ba za určitých okolností mohlo nadobudnúť právny význam sľubu lásky a vernosti. Máj bol postavený pred domom obdivovaného dievčata. Postavenie mája malo na niektorých miestach podľa daného obdobia a situácie tri okruhy. V prvom prípade postavil mládenec máj len tomu dievčatu, o ktoré sa uchádzal. V druhom boli máje spoločným darom mládenčov všetkým dospelým dievčatám obce. A tretím variantom bol ten, že máj dostalo síce každé dievča, no ak malo svojho mládenca, bol jej máj iný ako tie, ktoré boli kolektívnou pozornosťou mužskej mládeže. Na ich postavenie mládenci rúbali vysoké rovné stromy s pravidelne rozloženou korunou.



Ej, májek, májek, zelený májek, kdo ťa postavil, švarný šohajek.
A na tem májku červená šatka, kdo ju uvázal, švarná galánka.

První májová noc byla kromě pálení ohňů typická také stavěním ozdobených stromků – májů. Strom byl symbolem života a uprostřed obce měl chránit lidské společenství před zlými silami a přivolat vláhu. V našem prostředí se v minulosti stavěly máje ve městech i na vesnicích, dodnes se na mnoha místech tento zvyk dodržuje nebo byl obnoven.

Stavění májů je spojeno s mužskou silou a vždy bylo kolektivní záležitostí. Vybraný strom (vysoký, silný, rovný) se musel nejprve porazit, až k vrcholu očistit od větví, z kmene se oloupala kůra a vrcholek se ozdobil. Někde se pod vrcholek zavěšovaly jeden či dva věnce z chvojí



nebo se vrcholek zdobí šátky a fáborky. Bývalo věcí cti májový strom uhlídat, aby nebyl při noční výpravě mládenců z vedlejších vesnic pokácen. Krádeže a kácení májů bylo vždy oblíbené a dodnes se tato soutěživost objevuje velmi často, a to i ve městech. Pokud k pokácení došlo, bylo nutné máji postavit novou.

Kácení májů probíhalo na konci měsíce a bylo doprovázeno různými veselými scénkami, zakončení se tradičně neslo v duchu taneční zábavy.

Poslední den před 1. májím mladí chlapci zvalili strom (například brezu nebo jedlu) a v sprievode muzikantov ich nosili po dedine. Pred domom, kde mal niektorý z mládencov dievča, zastali, strom opreli o múr, mladí si zatancovali a dievča sa im za preukázanú pomoc od-



menilo peniazmi. Večer mládež pokračovala v hostinci tanečnou zábavou. V niektorých prípadoch mládenci postavili danému dievčaťu máj aj v prvú májovú noc ako symboliku prekvapenia, keď ráno vyjde pred dom. Keď bolo v danej obci dievčat hojne máj sa postavil pred obecné priestranstvo, aby sa zbytočne nekálalo veľké množstvo stromov. V tomto prípade chlapci vysekli vysokú jedľu, ktorú okliesnili a očistili od kôry, ponechajúc len asi dva metre vysoký vrcholec. Ten ozdobili stužkami a šatkami, ktoré im požičali dievčatá. Máj postavili do pripravenej jamy, ktorú zasypali a zem okolo pňa dobre ubili. Mládežnícku družinu ponúkli pálenkou a buď hneď, alebo v najbližšiu nedeľu sa dievčatá za máje odmenili peniazmi. Samozrejme, že tieto zvyklosti



boli sprevádzané spevom s tematikou tohto zvyku a tancom.

Ak bol máj stavaný len konkrétnemu dievčaťu, a jej sa tento máj páčil, poslala mládencovi pierko z rozmarínu, ruty, klinčov, ľadníka a ďalších kvetov. Znakom súhlasu zo strany mládencových rodičov bola stuha do vlasov, ktorú mládencova matka kúpila na najbližšom jarmoku pre dievča. Častokrát boli mládenci odmenení okrem peňazí aj pohostením, ktoré sa skladalo z mäsa, koláčov, vína alebo pálenky. Muzikanti zahrli do tanca a mládenci vykrútili všetky dievčatá a ženy, ktoré v danom dome našli. Keď obišli všetky domy, kde sa máj postaviť, patrilo pobrali sa aj s dievčatami do krčmy, kde usporiadali tanečnú zábavu. Táto forma bola už len zvyškom oveľa bohatších zvykov spojených so stavaním májov. Zaujímavosťou tohto zvyku bolo, že ak niektorý mládenec reálne počítal so skorým sobášom, upevnil navyiac ešte



aj malý máj na štít domu, ktorý tam ostal až do svadby.

Okrem májov, ktoré podľa staršieho zvyku stáli nielen pred domami dievčat, ale napríklad aj pred kostolom, pred domom richtára alebo krčmára mládež ovenčila mosty a rovnako si obyvatelia ozdobili domy lipovými či inými vetvičkami. Dávali ich nad dvere, obloky a pod strechy. Obytné domy mali byť tak chránené pred búrkou a krupobitím, no uvádzali sa aj ďalšie príčiny, medzi ktorými nechýbalo ani hľadisko estetické.

Tento zvyk spojený so stavaním mája uskutočňuje aj folklórny súbor Dubravček v obci Plevník - Drienové, kde každoročne obecný úrad spolu s mládenkami obce stavia spoločný máj pre všetky mladé dievčatá obce. V sprievode spevu mladých ľudí, tanca a rôznych hier mladších detí si tento sviatok pripomíname vždy deň pred samotným prvým májom.



Prelom apríla-mája, kedy sa hovorí, že je láska v rozkvet, ale takisto kvitnú kvety, rodia sa nové plody, či už rastlín ale aj zvierat. Vznikajú a upevňujú sa city medzi mládencom a dievčaťom, ktoré si prejavujú napríklad aj zvykom stavania mája, odmenou a následným vreľým vzťahom ba dokonca až sobášom. Celá príroda je v rozkvet, hrá farbami, slnko je intenzívnejšie a prichádza dlho očakávané leto. Noc z 30. apríla na 1. mája, bola v minulosti považovaná za noc čarodějnic. Podľa tradičných predstáv sa vtedy schádzali strigy a strigóni na krížnych cestách, odkiaľ sa vydali do všetkých kútov chotára. Dokázali škodiť mladej zeleni, dokonca mali pričarovať mráz, ktorý ničil budúcu úrodu ovocných stromov i hrozna vo viniciach. Aby sa ľudia pred ich vyčíňaním chránili, používali rôznorodé magické praktiky. V predvečer tohto dňa chodili pastieri na návršia, kde trúbili a práskali bičmi, aby



všetky čarodejnice z chotára vyhnali. Gazdovia používali aj konáriky borievok, ktoré dávali nad dvere a pod strechu domu alebo ich zapíchovali do hnojiska. Aby bol pred bosorkami chránený aj dobytok, na rohy mu ľudia vešali girlandy z kvetov a magických bylín.

Kvëten byl vždy také mësícem lásky, proto také mládenci vyznávali lásku dívce postavením zdobené májky přímo před domem. Jako osobní máje se většinou stavěly břízky a umísťovaly se u vrat domu nebo před dívčino okno. Na zelenou májku měla nárok jen dívka „pocitivá“, protože svěží zeleň měla symbolizovat její panenství.

Hněvala bych sa já na svého galána, kdyby nepostavil jedlového mája. Májíčku zelený, nebudeš dlouho stát, odkázali páni, že ťa máme zeřař. Už sme máj zeřali, vršek olámali, už sme ty děvčata aj vytancovali.



Predovšetkým mladí muži a dievčatá súce na vydaj, ktorí si na základe tohto zvyku prejavujú zatiaľ nevypovedanú lásku, vernosť a túžbu byť spolu. Tieto city si prejavujú teda postavením mája pred dom danej dievčiny, ktorá sa im za tento úkon odvdáčí a tým dá súhlas konkrétnemu nápadníkovi.



Máj - vysoký a mohutný strom, najčastejšie ním bývala breza alebo jedľa, ale samozrejme môže ísť aj o iný druh dreva. Ďalšou potrebnou vecou na to, aby bol máj hodný postavenia pred dom dievčata boli stuhy, šatky a rôzne ozdobné látky, ako znak krásy a hojnosti. Tak tiež nemohla chýbať pálenka a dobré občerstvenie ako poďakovanie za námahu.



Dedina/obec - mládenci chodili od domu k domu a tam, kde bola dievčina súca na vydaj alebo sa danému chlapcovi páčila, tam postavili máj. Tento úkon sa taktiež častokrát odohrával v strede obce, kde mládenci situovali máj pre všetky dievčatá.



Družina stavajúca máje chodila po obci a spolu s muzikantmi spievali alebo odriekali rôzne spevy a verše, ako napríklad:

„Stávaj, dievča, hore,
bijeme ti máje.
Ak hore nevstaneš,
mája nedostaneš.“

„Sadíme my máje,
čo nám dáte za ne?
Pálenky hriatej
do krpky naliatkej.
Vyjdže si Hanička,
vyjd' si pozrieť na ne.
Ak sa ti pozdajú, odmeniš ma za ne.
keď som ich videla, len samé jelšiny,
iba ste mi, iba
žialu narobili.“

„Horička zelená, ty jedľová hora,
[:ty budeš zoťatá na prvého mája.:]
Aj ten brezový háj, ten mládenecky raj,
[:aby sa len ušiel pre každé dievča máj.:
Janičkove kone s vozom hrkotajú,
[:chlapci po dedine, máje rozvážajú.:]
Vstávaj milá hore, veď je už deň biely,
[:už ti zelený máj stojí pred dvermi.:]
Milá hore vstala, chlapcov privítala,
[:a svojmu milému hneď perečko dala.:]
To bolo perečko z modrej fialôčky,
[:to je milý pierko od tvéj frajerôčky.:]“

Pred domom kde nebolo mája si mladé dievčatá zaspievali takto:

„Prišol mi prvý máj,
na moj veľký žiaľ,
nemám ja frajera,
kto mi postavi máj?
Nemám ja frajera,
ale sebe nájdem,
len jednu nedelú
kolo krčmy zájdem.“

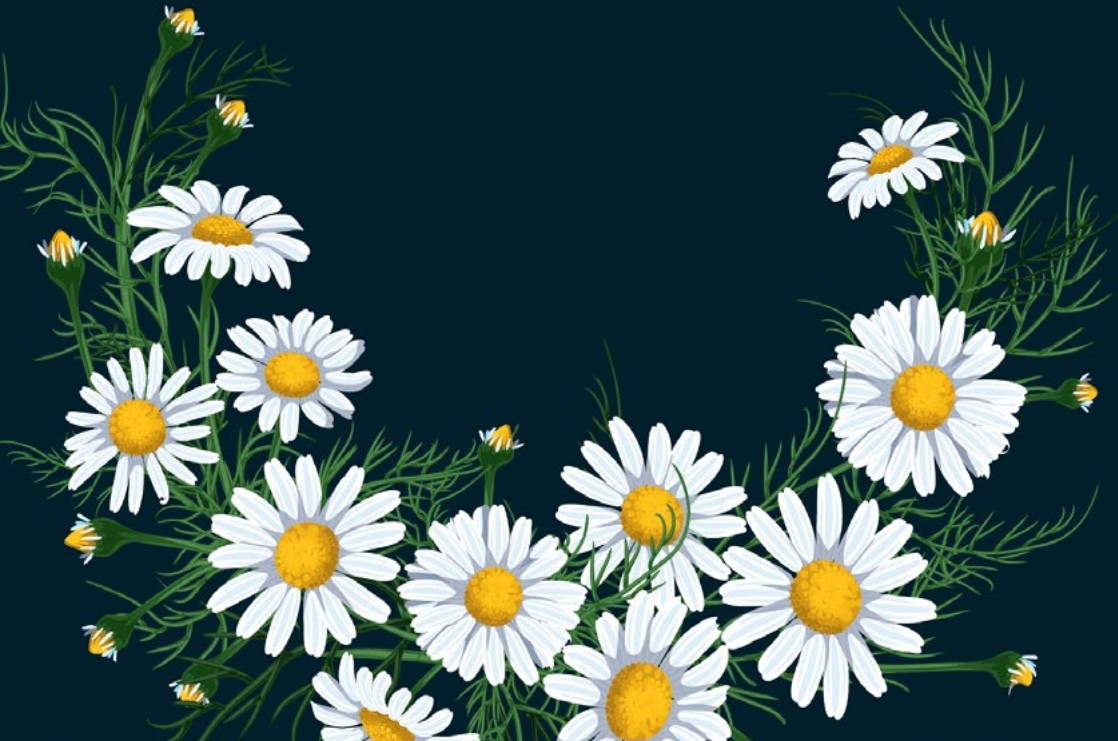
Ak boli nespokojné, kto máj postavil, pretože sa im páčil iný mladý šuhaj spievali:

„Na tom našom dvore rastie máj zelený
a na tom majičku slávik premilený.
Čujte mladí ľudia, čo ten slávik spieva,
že z veľkej lúbsti nikdy nič nebýva.
Nebýva, nebýva, to sama uznávam,
bo ja svoje srdce druhému oddávam.
Druhému, druhému, čo mi bude verný,
nie taký falošný beťaru jak si ty.“





SVÄTOJÁNSKA NOC



Na svatého Jána otvírá se létu brána. Svatojánská noc z 23. na 24. června je spojena se svátkem Jana Křtitele. Pod záštitou významného světce však v lidové tradici přetrvávaly staré obřady a magické úkony spojené s letním slunovratem. O svatojánské noci se pálily ohně, sbíralo svatojánské koření, léčivé bylinky i čarovné kvítí milodějně, pletly se svatojánské věnečky.

Bylinko malá, dybych ťa znala,
věru bych si mládenečka přičarovala.
Milý Jene, svatý Jene,
prosím tebe poníženě,
oznam ty mi sám,
za koho se vdám!



Svatojánský oheň měl původně význam obětní k poctě slunečních božstev. Podobně jako ohně filipojakubské měly ochraňovat před čarodějnicemi a při skákání přes jejich plameny prokazovali chlapci svou odvahu a získávali sílu ohně. Svatojánské ohně se rozdělávaly na kopcích za obcí. Obvykle se od ohně zapalovala stará košťata, která se pak roztáčela do ohnivých kruhů a připomínala slunce.

Svatojánská noc byla velkou příležitostí k milostnému čarování. Věneček, který si dívka uvíla o svatojánském večeru z devatera květů a vložila pod polštář, měl přinést sen o budoucím ženichovi. Z devatera květů měly být i věnečky, které dívky před východem slunce házely do vody anebo v sadě. Věneček, který odplul daleko, znamenal odchod dívky z vesnice. Skladba květů se lišila, většinou se však jednalo o ma-



teřídoušku, kopretinu, chrpu, laskavec, jitrocel, černobýl, šípovou růži, zvonek, netřesk. Věncem napodoboval magické znamení kruhu.

Svítej, svítej, moje milé, přemilé svítáníčko a ranní rosičko, ty nepadej. Jasně slunečko, ty nevycházej a neosvěcuj na hory, na doly, na křížové cesty. Ale ty padej a sedej na mého vyvoleného, který je mi od Boha souzený, aby byl do mého srdce zaštěpený.

Ty jasně slunečko, ty na něho svítíš, ty ho vidíš, tak mu rozněž a rozehřej jeho srdce, aby on nemohl ani jísti, ani pít, ani spát, ani veselý býti, jenom na mě mysliti, ke mně běžeti. Aby mu nebyla hodina hodinou, rodina rodinou, sestra sestrou, bratr bratrem, matka matkou, otec otcem.

Aby mu nebylo nic milé jenom ta jeho přisouzená, aby mu byla



nejmilejší nade všechny jinší, nade všechny panny, nade všechny vdovy, nade všechny ženy, nade všechny královny, nade všechny císařovny. Nad drahé kamení, nad tekoucí med a nad ten diamant.

Jak je za horami, ať se přerve, jak je za vodami, ať se převeze, jak je za železnými mřížemi, ať je rozláme, ať nemešká, neprodlévá a ke mně přiběhne!

Čarodějné kvítí hrálo v životě člověka důležitou roli kvůli praktickému využití, ale bylo i součástí magie. Lidé znali léčivé účinky bylinek a zároveň jim přisuzovali kouzelnou moc. Právě bylinky sesbírané během svatojánské noci měly nejsilnější moc. Největšími znalostmi se pyšnili ti, co žili blíže přírodě, báby kořenářky, ale také myslivci, pastýři, ovčáci. Během svatojánské noci bylo možné najít květ kapradí, který



pomohl nalézt cestu k pokladu, lidé se mohli stát neviditelnými, rozumět řeči zvířat či získat věštecké schopnosti. O svatojánské noci se měly bylinky trhat mlčky a ruka měla být schovaná v šátku, některé se trhaly kolem půlnoci, jiné při východu slunce.

Báby kořenářky v lidovém léčitelství spojovaly znalost léčivých účinků bylinek s magickými gesty a slovním zaříkáváním. Vlivem křesťanského náboženství byly zařazeny také jména svatých a úkony často doprovázela modlitba. Magickou moc umocňovalo pojmenování bylinek. Např. svaté dřevo, tedy lípa, mělo ochránit dům, proto se lipovými ratolestmi na svátek sv. Jana zdobila domácnost. Bylinou svatého Jana se nazýval pelyněk černobýl, holí svatého Jana divizna, zvoneček sva-



tého Jana bylo označení pro třezalku obecnou. Kopretina mohla být označována jako koření svatojánské či svatojánské kolo.

Já bába po Bohu pomohu, co mohu,
a čeho nemohu, nechám Pánubohu.
Čekanko u cesty, trhám tě pro štěstí,
abys mi milého popřála, kteréhoš darmo čekala!
Ještě si natrhám toho návratníčku,
navrať sa mi, navrať, švarný šohajíčku.

V kresťanskom kalendári určili na 24. jún sviatok narodenia Jána Krstiteľa a teda na tento termín sa logicky posunuli aj slnovratové zvyky, pre ktoré sa vžil nový názov svätójánske alebo jednoducho povedané jánske zvyky. V období Jána za zvykli páliť jánske ohne alebo vaty. Ohne nazývali aj Vajano alebo Sobotka. Konkrétne zvyky foriem



jánských zvykov na našom území boli zaznamenané od konca osemnásteho storočia, keď už boli postupne na ústupe. Ľudia verili, že všetky rastliny, ktoré na Jána kvitnú, majú liečivý alebo čarodejný účinok. Rastliny mali pomáhať nielen pri liečení ľudí a zvierat, ale dávali ich aj pod hlavu mŕtveho, okiadzali nimi truhlu, prípadne ich využili iným spôsobom.

Dedinské obyvateľstvo malo deň svätého Jána Krstiteľa v mimoriadnej úcte bez toho, aby vraj vedelo uviesť príčinu. Popri individuálne realizovaných zvykoch súvisiacich so zberom liečivých rastlín, pestovaním ľanu a hľadaním pokladu najväčšiu pozornosť sústreďovali ľudia na ohne. Dospievajúca mládež včas začala zberať opotrebované metly, pred Jánom ich namáčali do živice a kolomaže a odniesli za dedinu na prieloh alebo kopec. Pastieri zase naukladali suchú haluzinu z ihličnatých stromov do vysokej pyramídy na vhodnom mieste v blíz-



kosti salaša. Po zotmení vatry podpálili a udržiavali oheň dlho do noci.

Na svah dobre viditeľný z obce päťdesiat i viac ľudí a so zapálenými metlami kráčali hneď popri sebe, hneď za sebou, idúcky metly vyhadzovali šikmo nahor a opäť ich šikovne chytali za ruky. Každý mal v zásobe niekoľko kusov a keď jedna dohárala, zapálili ďalšiu. Z väčšej vzdialenosti nebolo vidieť postavy, len ohne, čo sa prejavovalo ako úchvatný, stále sa meniaci obraz, ktorý bol pre množstvo divákov veľkolepejším zážitkom ako ohňostroj. Vždy dva týždne pred Jánom chodievali dievčatá každý večer do stráne nad obcou, odkiaľ bolo počuť ich slávnostný spev: „Bude Jána, bude..“ V predvečer Jána sa na tomto mieste zišla nielen mládež, ale aj starší, spoločne sedeli pri vatre a najsmelší chlapci vatru aj preskakovali. Na mnohých miestach tiež verili, že ak mládenec s dievčaťom, držiac sa za ruky, preskočia spoločne vatru, skôr-neskôr uzavrú manželstvo.



Súčasťou tohto zvyku boli samozrejme aj staré ženy, ktoré si po obede deň pred Jánom posadali na podstenu a častovali sa pálenkou. Potom sa dali do spevu, ktorý nadobudol charakter prekáračiek medzi ženami z horného a dolného konca obce. Prekáračky trvali pomerne dlho, no ani pre počúvajúcich neboli únavné, pretože ženy, využívajúc svoje obdivuhodné improvizáčne schopnosti, pohotovosť, vtip a súčasné dôverné poznanie diania života v obci, vo viac- menej vydarených veršoch podrobili rad radom každého, kto si podľa verejnej mienky zaslúžil napomenutie, zosmiešnenie alebo chválu. Keď sa táto vďačná téma vyčerpala prešli na iné piesne, ktoré zodpovedali ich nála- de. Spievali dovtedy, kým na vršku nedohorela vatra a nezačali spievať mládenci.



Medzi ďalší dávny jánsky zvyk môžeme zaradiť aj spúšťanie kolies. Pomedzi ráfy vozových kolies popreplietali mládenci slamu s čečinou a poliali ju smolou a dechtom. Cez hlavicu prevliekli žrd' tak, aby ju na každom konci bolo možné držať. So zapálenými kolesami chlapci, vždy dvaja, utekali dolu kopcom a zásluhou prúdenia vzduchu boli plamene čoraz väčšie. Ďalšie zvyky, ako napríklad obzeranie zemiakov, zalamovanie cibule, viazanie konopí a iné, mali užší regionálny charakter v závislosti od ekologických podmienok.

Taktiež pastieri považovali 24. jún za svoj stavovský sviatok. Okrem veľkých vatier ho na salašoch oslávili hostinou, na ktorej sa jedla baranina často varená v žinčici alebo bravčovina z vlastného chovu. Valasi si zaspievali, zatancovali a zabavili sa pri pálenke, či už sami, alebo s gazdami, ktorí ich pri tejto príležitosti navštívili.



Jánske zvyky sú obdobím prevažne sviatku Jána, teda 24. jún, ale prípravy zvykov na tento úkon sú spojené s prípravami, ktoré sa odohrávali hlavne deň pred týmto sviatkom, ba dokonca niekedy aj týždne vopred. Samozrejme, že úkonoch s rastlinami sa vzťahuje na dlhšie obdobie, keďže v tomto období mali rastliny dlhotrvajúce liečivé účinky, ktoré ľudia veľmi radi a dobre využívali.



Postavenie, pálenie, preskakovanie jánských vatier je zvykom predovšetkým mladých junákov a dievčat, ktorí sú na takéto úlohy v plnej sile. Taktiež sú ale zapojení aj starší ľudia, napríklad pastieri, ktorí oslavujú toto obdobie veľkou hostinou na salaši, alebo staršie ženy, ktoré sa schádzajú, aby si zaspievali a zaspomínali.



Pálenie jánských vatier - suchá haluzina ihličnatých stromov, metly, živica, kolomaž, rôzne kusy dreva, suchých vetiev zo stromov - na vytvorenie pyramídy pre vatru. Spúšťanie kolies - vozové kolesá, slama s čečinou, smola, decht, žrd.



Jánske zvyky sa odohrávajú najmä na kopcoch, svahoch za dedinou alebo pri salašoch, kde mladí stavali pyramídy na vatry, ktoré neskôr zapálili, zabávali sa, tancovali, pili a spievali. Taktiež na konkrétnych salašoch, kde pastieri organizovali veľké pohostenia pre hostí a spolu tento zvyk oslávili.



Mladé dievčatá dva týždne pre Jánom spievali na kopcoch tieto piesne:

„Ej, Jáne náš, Jáne,
kde ťa chváliť máme?
Na jamnickej strane,
tam ťa chváliť máme.
Koho ženíme?
Jana Ďurošovie,
kohože mu dáme?
Zuzku Gajdošovie.
Vyletela sojka
spoza Ružomberka.
Nebola to sojka,
ale chudých dievka.“

Staré ženy spievali humorné a prekáracke piesne:

„Obrodila šípka trnky pod horou, pod horou.
Išiel na ňu Gašpar bochter s kobyľou, s kobyľou.
Na horinakoch, na dolniakoch sejú bôb, ej, sejú bôb.
Všetko ľudia takto vravia: hop, hop, hop, ej, hop ,hop, hop.
Urobili v dolnom konci koryto, ej koryto.
Nevedeli v hornom čo je to, čo je to.“

Chlapci a dievčatá, ktorí behali s horiacimi metlami spievali:

„Hoj, Jan, hoj, Jana,
každá žena pijana,
iba tá ne pijana
čo plátno netkala.“

„Hoja, Ďunda, hoja! Poslala nás kráľovná: Hoja, Dundá, hoja!
Hoja, Ďunda, hoja! Načože vás poslala? Hoja, Ďunda, hoja!
Hoja, Ďunda, hoja! Pre tri vozy kamenia: Hoja, Ďunda, hoja!
Hoja, Ďunda, hoja! Na čo vám to kamenia? Hoja, Ďunda, hoja!

Hoja, Ďunda, hoja! Zlaté mosty staviati: Hoja, Ďunda, hoja!
Hoja, Ďunda, hoja! Či nás cez ne pustíte? Hoja, Ďunda, hoja!
Hoja, Ďunda, hoja! Čo nám za dar nesiete? Hoja, Ďunda, hoja!
Hoja, Ďunda, hoja! Černooké dievčatko: Hoja, Ďunda, hoja!
Hoja, Ďunda, hoja! No, bežte a pospešte! Hoja, Ďunda, hoja!“

„Janičku, Janičku, moj mily Ďundičku!
Veraš še zakochal v mojim bilem ličku.
Ej, ne tak u ličku, jak u mojim mene!
Veraš mne potrimal neraz na kolene.“

„Keby ja vedela,
kedy bude Jána,
ver by som nakládla
na tri strany ohňa:
jeden by nakládla
od slnca východu,
druhý by nakládla
od slnca západu,
tretí by nakládla
mojemu milému,
mojemu milému,
šuhaju švárnemu.“

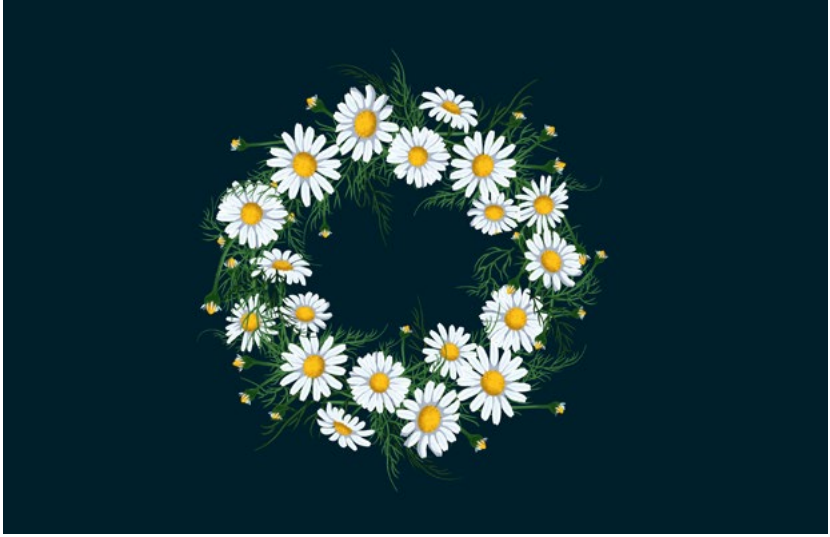
„Kladzeme my Sobotečku,
s rozmarijou izopečku.
Kto na našu Sobotku neprídze,
do roka ho hlava bolec budze.
Naša Sobotečka jasna,
pri nej čeladočka krasna,
a Hencovska taká cmava
a pri nej čeladka plugava.“

Nezabudnite – pár dobrých rád z vlastnej skúsenosti:

1. Pri zakladaní vatra je vhodné pripraviť drevo oveľa skôr, ako sa ide vatra postaviť, cirka minimálne dva týždne vopred. Drevo bude dobre presušené a lepšie sa bude manipulovať, nebude také ťažké.
2. Aj dnes platí, že bylinky, aby mali väčší liečivý účinok je dobré zberať práve na Jána. No nemusíte ísť do lesa a na lúky práve o polnoci, ale je dobré ísť aj zavčas rána za rosy.

Fotografie







Názov zvyku

ADVENTNÝ ČAS



Adventný čas – magický čas, je obdobie, kedy práce na poli skončili a ľudia sa viacej zdržiavali vo svojich domovoch. Muži sa venovali opravám a vylepšovaniu svojich príbytkov, vyrábali hračky. Ženy zase párali perie, tkali, priadli, šili či vyšivali. Toto obdobie bolo obdobím rodinných či priateľských návštev a zároveň teda aj čas nadväzovania nových vzťahov.

Magický čas, pretože tento čas sa spája s lúbostnou mágiou a rituálmi, ktoré fascinovali najmä mladých a slobodných ľudí.

Počas adventu sa ľudia zvyčajne postili a boli zakázané zábavy a svadby. Hovorilo sa, že aj psy tichšie brešú. Obdobie adventu nastáva na Katarínu, kedy sa konajú posledné zábavy a trvá až po svätého Štefana, kedy zasa opäť ožívajú „Štefánske zábavy“.

„Keď už polia osireli, úrodu sme pozbierali, do komory povozili, drevo z hory nachystali. Sniežik sa nám vonku ligoce - a už prichádzajú vytúžené Vianoce!“



Pri drápaní peria – tzv. páračky/drápačky sa spievali rôzne piesne, napríklad:

Drapce že len drapulienky pôjdzeme domvo, pôjdzeme domvo.
Kerá najvác nadrápece, dohotce na mvoj, dohotce na mvoj.

Tá Anička susedovie, najvác nadrápe, najvác nadrápe.
Až sa vona za tým Jankom domov ponáhlie, domov ponáhlie.

Přišel prosinec, s ním zima a dlouhé večery. Na valašských kopcích trávil zimu lidé každý ve své malé dřevěné chaloupce, kde mihotalo světlo jen z hořící louče. Venku byla brzy tma a z nebe se sypala nekonečná



nadílka bílého sněhu a ta zima, zalézala pod kůži, stejně jako dnes. Nezahálelo se, jen se práce přesunula právě do chalup, a aby přece jen bylo veseleji, scházeli se lidé při dračkách peří a přástkách. Při nich se vypravovaly starodávné příběhy a pohádky. Děti poslouchaly, aby jim nic neuniklo.

Sedí pantáta na kraj stola, u něho čepička sobolová,
pod tú čepičkú tři dukáty, dajte nám pantáto, ste bohatý.
Dajte nám, dajte, máte-li dáti, je nám tu zima, pod okny státi,
jeden je nahý, druhý bosý, tomu je nahorší, co koš nosí.

Kuku, kuku, je nám zima, zešla by sa nám peřina,



a kožíšek valaský, bačkory aj s podvazky.
Bačkory sa roztrhaly, podvazky sa posmýkaly,
a ty malý Vavrušku, v roztrhaném kožušku.
Za stodolú na salašu, tam sa ovce dobre pasú,
tam si možem zatopit a obuškem zatočit.

Advent býval, stejně jako dnes, dobou očekávání tajemného narození Božího syna. Nekonaly se svatby, byly zakázány tancovačky, poslední muzika se konala na svátek svatě Kateřiny. Svatá Kateřina dává housle do komína, říkalo se.

Lidé zatopili v peci a v malé světničce vydrželo teplo až do rána, tím spíše, když jich bylo tolik – hospodář a hospodyně a za pecí kopa



děti. Vstávalo se ještě za tmy, a stejně děti už nemohly dočkat, chystaly lucerničky celé natěšené na cestu do kostela. Nikoho ani nenapadlo zůstat doma, cestou sníh křupal pod nohama a z okolních kopců mířili všichni na roráty. Rorate coeli desuper - rosu dejte nebesa shůry, zaznívala adventní zpívaná modlitba. Koloběh roku našich předků se odehrával ve spojení s přírodou, přirozeným během roku, stejně jako církevními svátky, které vždy ozvláštnily každodenní starosti, těžkou práci a byly důvodem k zastavení, jaké hledáme i my v dnešní době.

Když je zima, mráz, slyším divný hlas. Ptáci v oblacích zpívají, andělové vytrubují, co to nového, neslýchaného.



Sviatok svätej Kataríny, 25. november

Bol zároveň pre ľudí prvým stridžím dňom a spája sa s ním najznámejšia pranostika „Katarína na ľade, Vianoce na blate.“ V niektorých oblastiach začínali na Katarínu priadky a tak tu katarínske zábavy splynuli s oslavou započatia tejto významnej ženskej sezónnej práce. Dievčatá priniesli koláče, mládenci víno a v dobrej nálade pri speve a tanci strávili prvý priadkový večer.

Ľudia tiež trvali na tom, aby do domu ako prvý vkročil muž, pretože len vďaka tomu bude mať rodina šťastie. V iných krajoch zase verili, že ak do domu vkročí ako prvá cudzia žena, nasledujúci rok bude neúrodný a v rodine zavládnu nepokoje.

Pranostiky na svätú Katarínu:

„Na Katrenu hladká, na Vianoce blatká.“

„Katarína na ľade, Vianoce na blate.“

„Na Katrenu teplo, to nedobre býva,
potom o Jozefe sneh pole prikrýva.“

„Na svätú Katarínu schovajme sa pod perinu.“

„Na svätú Katarínu sneh už klope na oblok.“

„Sneh na Katarínu predpovedá veľké obilie.“

Sviatok svätej Ondreja, 30. november

Sviatok svätého Ondreja bol ďalším významným stridžím dňom a spolu so Štedrým dňom patrili k najdôležitejším sviatkom mágie a veštenia. Tradovalo sa, že čo sa človeku sníva počas Ondrejskej noci, to sa mu aj splní. Podľa počasia, aké bolo na Ondreja sa dalo predpovedať, že taká bude celá zima „Sneh, ktorý napadne na Ondreja, dlho leží, len na Gregora (12. marca) do potoka beží,“ „Ondrejský sneh zje ražný chlieb,“ alebo „Ondrejský sneh žitu nehovie.“ Počasie slúžilo aj na predpovede úrody: „Ak na Ondreja hrmí, bude málo orechov,“ alebo „keď sú na Ondreja kvapky na stromoch, bude veľa ovocia.“

Zvyky na Ondreja sa viac orientovali k slnovratu a k nemu patriacemu zimnému novoročiu.

Všetky vonkajšie práce museli skončiť už pred súmrakom, inak by hospodárstvo navštívili zlovestní čerti a čarodejnice.

Pastieri chodili so zväzkom prútov, z ktorých si gazdiná jeden vybrala pastiera vyšibala po nohách, aby bol pri pasení rezký. „Na koledu“ ako volali tieto obchôdzky pastierov, prichádzali kraviari a gondáši. Pastier mal pri tejto príležitosti cez plece prehodenú veľkú kapsu z hrubého plátna tzv. visák, do ktorej si dával chlieb, vrece na obilie a menšie vrecká na strukoviny. Pastierov syn niesol zväzok brezových prútov. Pri vstupe do domu po rannom pozdrave pastier predniesol vinš. Po vinši podal chlapec gazdinej jeden z prútov, ktorý si starostlivo odložila a použila ho až na jar pri prvom výhone, aby bol dobytok zdravý. Pastiera ponúkli pálenkou, ktorú si vliat do svojej fľaše. Na stole mal pripravený bochník chleba, za slamienku obilia, strukoviny a štedrejší pridali aj kus slaniny.

Na Orave sa mládenci preobliekli za „ďaďov“ teda žobrákov, niektorí si natreli tvár sadzami, iný si natiahol na tvár a ruky kožu z ježa a takto vystrojení chodili po domoch a snažili sa začierniť, alebo popichať mladé dievčatá.

V deň Ondreja bolo zakázané pradenie, čo sa odôvodňovalo tým, že by ovce dostali motolicu.

V predvečer Ondreja sa síce nepriadlo, no dievčatá sa zišli ako obvykle. Niekde párali aj perie, avšak častejšie sa stretávali kvôli čarovačkám, pri ktorých bolo veľa smiechu a zvedavosti na budúceho muža. Najznámejšou ondrejskou tradíciou bolo liatie olova. Dievčatá roztopili olovo nad ohňom na kovovej lyžici a potom ho vyliali nad hlavou dievčaťa cez ucho kľúča do misky so studenou vodou. Podľa tvaru olovenej masy, ale aj tône na stene hádali povolanie ich budúceho muža.

V niektorých oblastiach Slovenska zase dievčatá čarovali tým, že varili halušky s lístočkami, kde boli napísané mená chlapcov, ktorých poznali. Prvá haluška, ktorá vyplávala na hladinu vody, odhalila meno budúceho manžela. Aby veštbu posilnili, odporúčalo sa z dvora nejakého Ondreja ukradnúť polienko dreva a z neho vystrúhať varechu, ktorou sa halušky miešali. Inde chodili dievčatá triasť ploty. Potom išli domov, pod vankúš si dali akékoľvek mužské nohavice (otcove, brato-

ve) a ľahli si spať. Za toho mládenca, o ktorom sa im tej noci sníval sen, sa mali v budúcnosti vydať.

Ondreju, Ondreju, tebe olovo leju,

Daj mi tejto noci znaci, s kým ja bujem pri oltári stáci....

alebo

Ondreju, Ondreju, daj mi tejto noci znac,

S kým ja bujem v noci spac !

Poslední listopadová noc, kdy se slaví svátek svatého Ondřeje, bývala magická. Právě v tento den se věštilo a čarovalo. Proto býval také Ondřej označován za pomocníka při zařikání zlých duchů. A na co se lidé ptali? Nejvíce je zajímala budoucnost. Pod čtyři překlopené hrnečky se ukryla hlína, hřeben, kousek chleba a prsten. Hádající si vybral a podle odhalené věci se mu odkryla jeho blízká budoucnost: hlína byla zkáza nebo smrt, hřeben věštil nemoc, chleba majetek a prsten svatbu. Lidé také věřili svým snům, co se komu tu noc zdálo, mělo se vyplnit.

Nejčastěji se používala věštba milostná, která se týkala předpovídání svatby a výběru partnera. Svobodná děvčata lila olovo a podle tvaru hádala povolání ženicha. Svatý Ondřeju, olovo leju, abys mi ukázal, koho se naděju. Také bylo zvykem třást bezem nebo plotem a přitom vyslovovat různá zaříkadla.

Třesu, třesu bez, ozvi se mi pes, kde můj milý dnes. Svatý Ondřeju, já tobě plotem chvěju, abys mi pověděl, kterého dostanu.

O půlnoci chodila děvčata klepat na kurník. Když se ozval kohout, do roka měla být svatba, zatímco kdákání slepice oddalovalo příchod ženicha.

Kohoutku, kohoutku, zakokrhej, muže-li dostanu, vědět mi dej!
Slepičky, vynechte kdákání a nekažte mi vdávání.

Svätá Barbora, 4. december

Deň Barbory, bol tiež stridžím dňom, čo opäť znamenalo, že ranné návštevy žien boli nežiadúce. Ženy v tento deň nepriadli, nešili, ba ani perie nepárali. Vraj preto, aby sa dobytok vzájomne neklal „nepichal, nepáral“, v iných oblastiach preto, aby barany nevyhynuli.

Večer chodili po domoch, najmä tam, kde boli zídene priadky „Barborky“. Boli to dievčatá, alebo ženy oblečené do bielych šiat so šatkou cez tvár, aby ich nebolo poznať. „Barborky“ bývali dve inde štyri, v rukách mali metlu alebo husacie krídlo. Keď prišli do domu, symbolicky zamietli izbu, zmietli pavučiny, zborovo sa pomodlili a išli o dom ďalej. V niektorých oblastiach mali „Barborky“ v rukách varechy, ktorými bili mládencov, ktorých zastihli na priadkach. Svoj príchod ohlasovali zvončekom, alebo búchaním na okno.

Vydajactivé dievky odlamovali v tento deň vetvičky čerešne, keď do Vianoc rozkvitla, znamenalo to, že dievča sa nasledujúci rok vydá. Niektoré dievčatá zase vetvičky pomenovali menami chlapcov a verili, pri akom mene prvá vetva rozkvitne, s takým menom budú mať muža.

Svätý Mikuláš, 6. december

Sviatok svätého Mikuláša je spájaný s vierou v bohatstvo, keďže Mikuláš bol bohatý a pomáhal ľuďom v núdzi. Niekde sa považoval za patróna šťastného manželstva a modlievali sa k nemu dievčatá, túžiace po ženíchovi. Mikuláš bol sprevádzaný čertom a anjelom.

Keď prišiel Mikuláš do domu, kde boli priadky, rad radom zastavili pri každom dievčati, ktoré malo pred nimi kláknúť a „modliť sa.“ Každé dievča odriekalo iný žartovný text, či už z tradičného repertoáru, alebo narýchlo zimprovizovaný.

Nahnevany čert, vykriekajúc b́, b́, b́, vyskočil a v pokľaku dopadol sediacej žene do lona. Dotieravca bili ženy praslicami, kým neušiel.

Dnes sa Mikuláš spája s deťmi a mládežou, ktorým v predve-

čer sviatku nosí darčeky v podobe sladkostí alebo uhlia, pre neposlušné deti.

Svátek svatého Mikuláše býval v mnohém podobný dnešním obchůzkám. V dřívějších dobách několik večerů před samotným svátkem práskali mladí chlapi bičem, aby Mikulášovi pomohli s nákladem na jeho cestě. Někde také věřili, že se svatý Mikuláš spouští na zlatém řetázků z nebe dolů. Po klekání obcházel domácnosti společně s andělem, čertem (v některých místech se do průvodu přidávala smrt, turek nebo husár). Čert děti strašil, ale Mikuláš je po přednesené modlitbě vždy odměnil. V rodinách, kam Mikuláš nechodil, nechávaly dětem, až usnuly, dárky za oknem maměnka nebo kmotřenka. A co dostávaly? Mikulášské pečivo a nějaké hračky, tento svátek vlastně zastupoval štědrovečerní nadělování, které dříve nebývalo zvykem.



Svätá Lucia, 13. december

Deň Lucie bol považovaný za najvýznamnejší a zároveň aj posledným stridším dňom. Tradovalo sa, že Lucia bola najväčšia bosorka zo všetkých bosoriek, pretože keď ju hodili do plameňov, aby ju upálili ako strigu, nezhořela, ale žila ďalej.

Na ochranu proti škodlivým silám robili ľudia rôzne magické opatrenia. V predvečer Lucie na celom území dospelí i deti jedli cesnak, ktorý ich mal chrániť pred zlými duchmi. Mnohí si ním robili krížik na čelo, sluchy, bradu a zápästie, aby zvýšili účinok. Na večer jedli chlieb s cesnakom, alebo cesnakové hrianky. Na Luciu bolo tiež zakázané priasť, šiť, či párať perie. Lucky kontrolovali domácnosti a pokiaľ zastihli nejakú gazdinú, že pára perie, či pradie ľan, vrhli sa na ňu, aby



nedovolené dielo pokazili . Ani po poli sa nesmel v ten deň túlať, ani v hore rúbať drevo, pretože mohlo ľudí stihnúť nešťastie. Trojkráľovou kriedou a posvätenou soľou robili kríže na dverách obytných domov a stajní. Dobytkov tiež okiadzali dymom z posvätných rastlín.

V tento deň sa nikomu nič nepožičiavalo a do domu nevpuštali nikoho cudzieho. Ak sa ľudia chceli navždy zbaviť bosoriek, na Luciu začali s výrobou dreveného stolčeka, na ktorom nesmel byť nič zo železa. Dokončiť ho mali na Štedrý deň. Kto si ho vzal na polnočnú omšu a sadol si naň za oltár do magického kruhu urobeného trojkráľovou kriedou, mal uvidieť všetky strigy z okolia. Tie sa mu potom vyhýbali, lebo ich mohol odhaliť.

Všeobecne to bol čas priaznivý pre čary a preto sa v tento deň robievali aj ľubostné veštby. Dievčatá ich najčastejšie robievali s jablkom, z ktorého odhryzli každé ráno pred východom slnka. Poslednýkrát mali doňho zahryznúť počas zvonenia na Štedrý večer a pozeráť na prvého muža. Meno tohto chlapa malo byť menom ich budúceho manžela. Všeobecne využívaný spôsob, ktorý sa zachoval až do dneška, je príprava trinástich lístkov s mužskými menami. Tie sa pálili až do Štedrého dňa, aby posledný prezradil meno ženícha.

V tento deň uskutočňovali obchôdzky tajomných bytostí aj vo väčšom počte. Lucie boli biele bytosti so zamúčenými tvármi alebo čierne postavy s tvármi zafarbenými sadzou.

Pri iných maskách sa uplatňovala tvorivá fantázia, predovšetkým kvôli vlastnému pobaveniu. Lucky sprevádzali komické postavy ako začiernená cigánka, dievka s deckom, smrť s kosou, či akýsi Luciak okrutný slamou so štrngajúcimi reťazami. Niekde ich sprevádzala maska kňaza, ktorý sa modlil, žehnal a kázal žartovné veci, okolo neho sa motal pustovník, ale aj kominár, mäsiar, ba aj celá cigánska rodinka. Chodievali tiež dom od domu, ale ich cieľom nebolo bieliť steny, ale natierať ich sadzami a čiernymi tvármi ufúlať domácich. Tí samopašnejší, ak ich dnu nevpuštali, zatreli im okná vápnom. Aj keď robili drobné nezbednosti boli tou veselšou stránkou inak smutných a dlhých zimných večerov.

V období od Lucie do Vianoc sa nezabúdalo ani na pranostiky. Každý deň tohto obdobia predstavoval jeden z mesiacov nastávajúce-

ho roka. Podľa toho, aké bolo ktorý deň počasie, také malo byť aj v príslušnom mesiaci.

„Vymecem, vymecem všetky kúty, nech sadza, nech sadza dolu lecí, Nech je chyža vymecená a od čarov ochránená, vymecem, vymecem všetky kúty.“

„Vymietla som, vymietla som všetky kúty, už sadza už sadza nič nelecí, Už je chyža vymecená a od čarov ochránená, vymietla som, vymietla som všetky kúty.“

Zvyky na Luciu a Ondreja stvárnajú aj členovia DFS Dúbravček z Plevníka - Drieového, ako aj družobný detský súbor z Moravy - Malá Rusa-va z Bystřice pod Hostýnem.



Štedrý deň, 24. december

Po Lucii nasledoval týždeň chudobný na zvyky, no zato vyplnený prípravami na sviatky. V tomto období sa piekli oblátky, koláče a zdobili sa vianočné stromčeky. Jedličky sa vešali spočiatku na strop nad stôl, až neskôr ich osadili do podstavca. Zdobili sa jabĺčkami, orechmi, medovníkmi a inými cukrovinkami.

Vianoce patria k najkrajším sviatkom roka, kedy sa všetci pripravujú na príchod Ježiša Krista. Štedrý deň je posledným pôstnym a zároveň aj posledným dňom adventného obdobia. V tento deň všetci držia prísny pôst od jedla a je zakázané jesť mäso. Niektorí ľudia dali mäso na štedrovečerný stôl, aj keď ho jedli až po polnoci. Verili, že ak bude chýbať mäso na stole bude hynúť dobytok. Tradičná štedrá večer-



ra sa nepodávala skôr ako na oblohu vyšla prvá hviezda. Dievča, ktoré do večera vydržalo o hlade, malo dostať dobrého muža, mládenec zase ženu. Malým deťom sľubovali, že ak vydržia do večera o hlade, na stene uvidia zlatú krokvu či koníka. Na Štedrý deň sa každý snažil vyhnúť zlej nálade, mrzutostiam, zvade, kriku, plaču, bitke, pretože ak by sa vyskytli na Štedrý deň, po celý rok by sa často opakovali.

Chodenie vinšovníkov a koledníkov nebolo všade jednotné. Niekde chodili viac na Štedrý de, inde zase na Božie narodenie. Vinšovníci boli pastieri, ktorí obchádzali všetky domy, z ktorých im počas sezóny zverovali kravy, ovce, kozy, ošípané. Vo svojich vinšoch, bohatých na prirovnania, želali gazdovi a gazdinej v nastávajúcom roku dobrú úrodu, zveladenie dobytka a hydiny, v osobnom živote zdravie a spokojnosť. Iní uprednostňovali vinše žartovné, alebo nimi aspoň



ukončili svoje spočiatku vážne želania. Táto ich obchôdzka, pri ktorej dostávali naturálie, najmä koláč a pálenku, trvala niekoľko hodín, vo väčších obciach končila až na večer.

Večera sa vždy začínala oblátkami s medom. Keď rodina dovečerala, gazda sa odobral do stajne a maštale obriadiť dobytok ktorý tiež dostal kúsok oblátky. Gazdiná zatiaľ poslala dievku pozametáť smeti spod stola a na lopatke ich mala odniesť na krížne cesty. Z ktorej strany zaštekal prvý pes, na tú svetovú stranu sa vydá. Na záver išla ešte rodina spolu k potoku kde po vode púšťali sviečky v škrupinke z orechov. Koho sviečka vydržala svietiť a nepotopila sa, ten bude aj budúci rok zdravý.



Vánoce, svátky blaha, pokoje, radosti – veselé vánoční hody! Dodnes jsou to ty stejné svátky opředené kouzlem obyčejů, koled, vyprávění a zvyků. Ale to kouzlo nenajdeme v dárcích, to pravé kouzlo vánoční atmosféry můžeme nalézt jen sami v sobě, abychom se mohli radovat z narození Božího syna.

Vinšujeme vám šťastné a veselé svátky vánoční, Krista Pána narození, menší hříchy, větší radosti a po smrti nebeské království.



Adventný čas je obdobie od Kataríny, 25. november po Štedrý deň, 24. december. Je to obdobie plné pokoja, kedy sa ľudia viacej stretávajú a zdržiavajú vo svojich príbytkoch, plné zvykov a tradícií, ale najmä magických čarovačiek.



Ľudia všetkých vekových kategórií, avšak najmä mladí ľudia, dievčatá a chlapci.

Akt vykonávania čarovačiek vykonávali mladé dievčatá, súce vydaja, alebo ktoré chceli spoznať svojho budúceho ženícha. Drápačiek peria a priadok sa zúčastňovali všetky generácie žien, takisto aj „Barborky“ a „Lucky“ boli prevažne ženského zastúpenia.

Muži a chlapci chodili prezlečení za Mikuláša a čertov, tiež ako pastieri, ktorí koledovali a vinšovali.



Drápačky

Počas pôstneho obdobia sa ženy schádzali v jednom dome na tzv. drápačkách peria, alebo priadkach, kde si hovorievali rôzne príbehy a spievali.

Potrebné pomôcky: perie, ktorým sa naznačí akt drápania, krosná a priadze.

Na Ondreja

Pastieri, ktorí chodili na koledu:

Prúty, visák – taška z hrubého plátna, vrece na obilie, menšie na strukoviny. Na obdarovanie chlieb, strukoviny (fazuľu, hrach, šošovicu), obilie, pálenku a slaninu.

Čarovačky:

Liatie olova: olovo, lyžicu, starý kľúč, miska s vodou, stolček, na ktorý si sadne dievča.

Varenie halušiek: hrniec, varešky, papieriky s menami.

Na Barboru

Dievčatá, ktoré chodili ako „Barborky“ boli odeté v bielych šatách a na hlave mali bielu šatku.

V ruke metlu, husacie krídlo, alebo varechu.

Mikuláš

Mikuláš bol odetý v biskupskom rúchu a na hlave mal mitru – biskupskú pokrievku hlavy. Vyznačoval sa dlhými bielym fúzami a v ruke mal berlu. V chudobnejších oblastiach obliekali Mikuláša do dlhého kožucha, ktorý previazali povrieslom, bradu mal zhotovenú z kúdele a na hlave papierovú mitru. Čert sa obvykle obliekal do dlhého čierneho, srstou von prevráteného kožucha, previazaný reťazami a na nich zvonce. Anjel mal dlhú bielu košelu a na chrbte krídla z papiera, niektorí krídla polepili aj husacím perím.

Lucia

„Lucky“ boli biele bytosti, mali biele dlhé šaty, alebo plachtu a na hlave bielu šatku. Tvár mali buď čiernu, potretú sadzou, alebo bielu od múky.

Luciový stolček - magický prostriedok umožňujúci jeho výrobcovi o polnoci na Štedrý večer spoznať miestne strigy (bosorky). Zhotovoval sa počas dvanástich dní od Lucie do Štedrého dňa zo smrekového alebo bukového dreva bez použitia železných klinec. Mal jednoduchú formu (trojnožka, stolček), často bol opracovaný len dvanástimi seknutiami sekerou. Muž, ktorý na ňom sedel cez polnočnú omšu v kostole, v kruhu vyznačenom trojkráľovou kriedou, na krížnych cestách alebo doma, jednak rozpoznal miestne strigy a znaky ich škodlivej činnosti, jednak bol pred nimi chránený. Pri návrate domov sa pred nimi chránil útekou, sypaním maku, ihiel po ceste. Rovnakú funkciu ako stolček mohli mať aj bič, koleso alebo povraz, zhotovené v uvedených dňoch. Z 20. storočia sú tieto praktiky na väčšine územia Slovenska známe len z poverového rozprávania.



Dedina alebo obec, väčšina zvykov sa odohráva v domovoch, kde sa ľudia zišli. V dnešnej dobe sa akcie konajú v exteriéri, napríklad na rôznych jarmokoch, trhoch ale prevažne sú to interiéry (kultúrne domy, divadlá, rôzne centrá voľného času, školy a pod.)



Na Katarínu

Katarína má šumné meno, lenže chladné veno.

Na svätú Katarínu schovajme sa pod perinu.

Na svätú Katarínu sneh už klope na oblok.

Na svätú Katarínu aj posledné sťahovavé vtáčiky opúšťajú svoju domovinu.

Prišla svätá Katarína, nevzdaluj sa od komína.

Sneh na Katarínu predpovedá veľké obilie.

Aký je deň Kataríny, taký je január, aký je deň po Kataríne, taký má byť február.

Na Ondreja

Pastieri, ktorí chodili na koledu, pri vstupe do domu predniesol vinš:

Ctení páni hospodári,

prichodíme k vám jakožto vaši služebníci,

pretože dnes pamiatka Ondreja prichodí.

A čo vám Hospodin ráčil na poli požehnať,

že by ste nám mohli z toho voľačo udeliť.

Preto vám vinšujem do domu príchod – zo dvora východ

a vám všetkým domácim dobrého zdravia.

V niektorých oblastiach boli vinše zamerané už na ďalší rok, napríklad:

Vinšujem vám tohto svätého Ondreja,

aby vám dal Pán Boh zdravia,

šťastia hojného božieho požehnanja,

na poli úrodu,

v dome lásku, svornosť, úprimnosť.

Potom vinšovník poskočiac na jednej nohe, pobožkal stôl a dodal:

A aby ste boli takí trváci,

ako tento stolček.

Pri liatí olova dievčatá odriekali:

Ondreju Ondreju,

olovo tebe leju,

aby si mi dal znať,

koho budem muža mať.

Pri traseení plotov dievčatá odriekali:

Plote, plote trasiem ťa,
svätý Ondrej prosím ťa,
daj mi tejto noci znať,
s kým ja budem pred oltárom stáť.

Na Barboru

Po svätej Baruši, daj pozor na uši.
Svätá Barbora, ťahá sane do dvora.
Svätá Barbora, vetry rozháňa.
Svätá Barbora, vyháňa drevo zo dvora.

Na Mikuláša

„Modlitba“ , ktoru sa mali dievčatá modliť k Mikulášovi mala mať štyri verše a obsahovo sa mala viazať k nemu, napríklad:

Mikulášku, môj milý,
daj mi muža v tejto chvíli,
aký bude, taký bude,
len nech navždy môj bude.

Alebo:

Mikulášku, bratku,
vezmi si ty Katku,
čo ti bude varivati,
šošovičku sladkú.

Niekde ženy odriekavali spoločne posmešné „modlitby“ ako napríklad:

Mikulášek malučičký,
ako blška dobručičký,
nový krpec, starý remeň
až na veky vekov, amen.

Najznámejšia modlitba, ktorú dnes odriekajú alebo spievajú deti:
Mikulášku, dobrý strýčku,
modlím sa ti modlitbičku,
zlož tu svoju plnú nošku,
daj nám z tvojich darov trošku,
či konička medového,
či koláčka makového,
veď ti strýčku Mikuláš, mnoho dobrých vecí máš.

Na Luciu

„Lucka, Lucka orechy lúska, aj ja by ich lúskala, keby ich ja mala.“
„Od Lucie do vianoc, každá noc má svoju moc.“

Štedrý deň

Pastieri, ktorí chodili na obchôdzky v Štedrý deň odriekali vinše:
Vinšujem ja vám na tieto sviatky
ponajprv šťastie, zdravie,
hojné božské požehnanie,
na poli úrody, v stodolách plienoty,
v komore hojnosť, v pitvore svornosť,
v izbe lásku, úprimnosť
a na dietkach radosť,
aby ste boli veselí ako v nebi anjeli
a trváci ako tento stolček.
do ľudí, do ľudí,
nech vás bieda necúdi.

alebo

Mnohovážení páni hospodári!
Pri príchode našom zvestujeme vám radosť veľikú,
ktorá bude celému svetu:
narodil sa nám spasiteľ,
všetkého sveta vykupiteľ.
Keď to pastieri počuli,

po domoch išli a vinšovali.
Tak aj my vám vinšujeme,
aby vás ten novorodený pán Ježiš Kristus
od všelijakej zlej príhody zachrániť ráčil,
ako vás, tak podobnej aj dom váš,
aby ste stále hodne úžitku mali,
aby ste aj nám chudobným pastierom
k živnosti dopomôcť mohli,
a pritom vám vinšujeme
šťastlivé a veselé sviatky, amen.

Najznámejšie koledy ktoré sa spievajú:

1. Šťastie, zdravie, pokoj svätý vinšujeme Vám.
Či ste starý, lebo deti, nezáleží nám.
Zďaleka sa berieme, novinu Vám nesieme,
čo sa stalo dnešnej noci v meste Betléme
Narodil sa chlapček malý, posielala nás k Vám,
aby ste mu niečo dali, zaniest' mu to mám.
Chlebík, ten už nechce brať, nakrmila ho už mať,
radšej toliar, lebo dukát ráčte mu poslať.
Prosím pekne, odbavte nás, nieto času stáť.
Veď nám treba do Betléma ísť ho kolísať.
On je veľmi bohatý, všetko štedro odplatí,
uložte si k nemu poklad, tam sa nestratí.

2. Narodil sa Kristus Pán, veselme sa,
z ruže kvietok vzkvitol nám, radujme sa.
Z života čistého, z rodu kráľovského
nám Pán narodil sa.
Prorokmi nám hlásaný, veselme sa,
na svet nám je poslaný, radujme sa.
Z života čistého, z rodu kráľovského
Kristus Pán narodil sa.

3. Do hory, do lesa, valasi!
Či horí v tom našom salaši?
Radosť veľká sa zjavuje
a tento svet potešuje.
Vstávajú bratkovia k jasličkám,
aby ste zjavili svetlo nám.
Počkajte nás, milí bratkovia,
nebeskí lietajú poslovia.
Sláva Bohu, prespevujú,
pokoj ľuďom ohlasujú.
Vstaňte a vítajte vznešené
dieťaťko ležiace na sene.

4. Nesiem vám noviny, počúvajte!
Z betlehemskej doliny, pozor dajte!
Čujte ich pilne, sú neomylné, pozor dajte!
Syna nám zrodila čistá Panna,
Do jasiel' vložila Krista Pána,
k sebe vinula, aj zavinula Krista Pána.
Ku nemu anjeli letia z neba,
Pastieri veselí ho vebia.
Privítajme ho, Pána svojeho, ako treba.

Neodmysliteľnou súčasťou vianočných sviatkov je pieseň Tichá noc:
Tichá noc, svätá noc!
Všetko spí, všetko sní,
sám len svätý bdie dôverný pár,
stráží Dieťaťko, nebeský dar.
Sladký Ježiško spí, sní,
nebesky ticho spí, sní.
Tichá noc, svätá noc!

Anjeli zleteli,
najprv pastierom podali zvesť,
ktorá svetom dnes dáva sa niešť:
Kristus, Spasiteľ je tu,
Tešiteľ sveta je tu!

Tichá noc, svätá noc!
Nežná tvár, lásky žiar
božsky rozsieva v jasličkách tam:
bije záchranná hodina nám
v Tvojom zrození, Boh Syn,
Ježiško, Láska, Boh Syn!

Dobrá rada

Nezabudnite – pár dobrých rád z vlastnej skúsenosti:

1. Drápačky – aby perie zbytočne zo stola neubúdalo, keď je na voľných kopách, je dobre ho natlačiť do 4 litrových pohárov a tie dať na stôl. Z pohárov si drápačky postupne odoberajú a odrápané perie dávajú rovno do určených vriec a kostrnky do vedra s odpadom. Pri drápačkách dobre padne nie len rôzne rozprávanie, ale aj spievanie piesní a nezabúdajte na chutný oldomáš, pre drápačky.

2. Mikuláš – ak máte pre čertov pravé sadze, je dobré ich pred samotným nanesením dobre vykrémovať krémom tvár i ruky, ľahšie sa vám bude umývať pokožka.





*„Naděje s bukovými křídly,
novému ránu rožnem svíci,
je neznámé a nemá tváře,
jak anděl v dřevu lípy spící,
a čekající na řezbáře.“*

- Jan Skácel (* 7. február 1922, Vnorovy -
† 7. november 1989, Brno), básnik.

